

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Інститут української мови НАН України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ШУМЕНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЄПІСКОПА
КОНСТАНТИНА ПРЕСЛАВСЬКОГО

Матеріали

I Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія

Харків – Шумен
Харківське історико-філологічне товариство
11 травня 2021 року

Матеріали I Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко.
Харків – Шумен : ХІФТ, 2021. 344 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(протокол № 5 від 2 червня 2021 року)

ISBN 978-966-1630-51-1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко О. О., докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко С. І., канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Умрихін Л. В., канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Рецензенти:

Радчук О.В., докт. філол. наук, доцент, професор кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов; ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
Сюта Г. М., докт. філол. наук, ст. наук. співроб. відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики; Інститут української мови НАН України.

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, молдовських мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, філософів, мистецтвознавців, які взяли участь у I Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 11 травня 2011 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у філології, історії, дидактиці, філософії освіти.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

© Автори доповідей, 2021
© Дизайн Т. Лисиченко, 2021

Петрова Озель Лілія

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БОЛГАРСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(ЗА РОМАНОМ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА
«ТАЄМНИЙ ПОСОЛ») 148

Піддубна Вікторія

ЛЕКСИЧНІ ПОЛОНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
ХРОНОЛОГІЧНИЙ І СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ 154

Полозова Олена

ПРОЯВИ ЯКІСНОЇ АСИМЕТРІЇ НА РІВНІ
СКЛАДНОСУРЯДНИХ РОЗДІЛОВИХ РЕЧЕНЬ 159

Поповський Анатолій

СЛОВ'ЯНСЬКІ ПРОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ
НА ПІВДНІ В ХІХ–ХХІ ст. 164

Руденко Світлана

НОМІНАЦІЇ ХЛІБНИХ ОЗДОБ ЯК ВИЯВ
МОВНОЇ МЕРОНІМІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ
ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ 173

Рябокінь Наталія

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
АНГЛОМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 181

Скоробогатова Елена

ГЛАГОЛЬНЫЕ И НАРЕЧНЫЕ БИНОМЫ
В РУССКОЙ И УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ:
К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ 187

Соприкіна Вікторія

УТИНАННЯ ЯК СПОСІБ ПСЕВДОНІМОТВОРЕННЯ 192

3. Лісняк С. Польські мовні елементи в «Літописі Підгорецького монастиря». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2014. Вип. 1 (23). С. 108–113.
4. Царалунга І. Польські мовні запозичення в староукраїнських текстах Вижвівської актовї книги. *Проблеми слов'янознавства*. 2012. Вип. 61. С. 225–230.
5. Shevelov G.Y. On Lexical Polosms in Literary Ukrainian. *Shevelov G.Y. In and around Kiev*. Heidelberg: Carl Winter. Universitätsverlag, 1991. P. 226–242.
6. Witkowski W. Polonizmy w języku staroukraińskim. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Lublin, 1996-1997. Vol. 14/15. S. 133–146.

ПРОЯВИ ЯКІСНОЇ АСИМЕТРІЇ НА РІВНІ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РОЗДІЛОВИХ РЕЧЕНЬ

Полозова Олена

*кандидат філологічних наук,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
polozoval@ukr.net*

У синтаксичних описах наголошується на тому, що базова семантика складносурядних, зокрема розділових, конструкцій може ускладнюватись іншими змістовими відношеннями [Городенська 2007; Христіанінова 2012; Шитик 2014]. Причина появи додаткових відношень у межах складного речення пояснено в теорії асиметрії мовного знака (поняття введене в науковий обіг С. Карцевським, 1929 р.), сутність якої полягає в тому, що

в межах конструкцій, репрезентованих структурною схемою одного виду, може формуватися значення іншого виду.

Першою явище асиметрії в системі складного речення в русистичі цілісно дослідила Т. А. Колосова, зокрема обґрунтувавши у своїй роботі доцільність використання в синтаксичних описах поняття «кількісна асиметрія» (невідповідність кількості предикативних частин, наявних у реченні, кількості пропозицій, заданих його схемною семантикою) [Колосова 1980]. У вітчизняній лінгвістиці на потребі дослідження асиметричних проявів у складних конструкціях як самостійному об'єкті лінгвістичної уваги наголосила С. В. Ломакович. Аналізуючи займенниково-співвідносні речення української мови, синтаксистка ґрунтовно схарактеризувала асиметричні прояви в цьому класі складних одиниць, увівши в науковий обіг поняття «якісна асиметрія» (невідповідність значення, яке задане схемною семантикою, пропозитивній семантиці, яка виражена предикативними частинами) [Ломакович 1993].

У пізніших дослідженнях складного речення все частіше науковці звертали увагу на ті чи ті прояви синтаксичної асиметрії, зокрема й на рівні складносурядних розділових речень, які, як засвідчує накопичений мовцями матеріал, можуть ускладнюватись додатковими семантичними відтінками як сурядності, так і підрядності.

Складносурядні розділові речення, на думку А. П. Грищенка, становлять у сучасній українській літературній мові цілком виразний, відмінний від інших тип складного речення [СУЛМ 1972: с. 407]. Принципових розбіжностей

у трактуванні цих конструкцій ні в зарубіжному, ні у вітчизняному мовознавстві немає. Більшість дослідників [СУЛМ 1972: с. 407; Русская грамматика 1980: с. 628;

Вихованець 1993: с. 307] у системі розділових складно-сурядних речень виділяють дві моделі: 1) речення зі значенням взаємовиключення, у яких повідомляється про несумісні дії, з яких можлива лише одна, та які утворюються за допомогою сполучників *або, чи, або...або, чи...чи, не то...не то, хоч...хоч*, напр.: *Або розумне казати, або зовсім мовчати* (нар. тв.); 2) речення зі значенням чергування, у таких конструкціях із кількох дій, про які повідомляється в реченні, може реалізуватися як одна, так і всі. Для вираження цього значення вживається повторюваний сполучник *то – то*, напр.: [*Все життя в неї щось трапляється.*] *То чоловік, з війни повернувшись, в аварії загинув, то сама руку зламала...* (М. Олійник).

Проаналізований мовний матеріал дає підстави говорити про те, що на базі розділових складносурядних речень може реалізуватися додаткова семантика, хоча в більшості синтаксичних описів на цьому не наголошують. Так, аналіз мовного матеріалу дає підстави говорити про можливість актуалізації таких відношень: 1) єднальних; 2) умовних; 3) допустових.

Розділові складносурядні речення повторюваними сполучником *то – то* зближуються за своєю семантикою з **єднальними** перелічувальними, напр.: *...Шпаки — це імітатори веселі: то іволга у пісні їх дзвенить, то хлопчик, друзів кличучи, свистить, то соловейко розсипає трелі, то колесо немазане скрипить* (М. Рильський). Формуванню такої семантики сприяє багатоскладовість обох типів конструкцій і перелічувальна інтонація, а також частотний структурний паралелізм.

Значення **умови** з'являється в розділових реченнях унаслідок синтезу семантики взаємовиключення й гіпотетичності. Гіпотетичність таких конструкцій пов'язана з тим, що припущення, висловлене в другій частині, протилежне тому, про що говориться в першій.

Взаємовиключення ж визначається несумісністю ситуацій, співвіднесених у першій і другій частинах.

М. В. Ляпон зауважує, що семантика таких конструкцій зазвичай ускладнюється суб'єктивною оцінкою: передбачувана ситуація (друга частина) оцінюється як небажаний наслідок нездійснення того, про що йдеться в першій частині [Русская грамматика 1980: с. 628], напр.: *Або кажи, або я забираюся звідси, наглику жлобний, і будеш тут сам кучкуватися* (Режим доступу: <https://ask.fm/varha/answers>); [*Даю тобі хвилину, але потім –*] *або кажи, або начувайся*, [– *просичав Нарит*] (О. Дерманський); *Здайте програми вчасно, або будуть великі неприємності* (із усн. мовл.).

Підтвердженням наявності умовної семантики в таких конструкціях є можливість трансформації їх в умовні речення, пор.: *Якщо не будеш говорити, то я забираюся звідси, наглику жлобний, і будеш тут сам кучкуватися; Якщо не скажеш, то начувайся; Якщо не здасте програми вчасно, то будуть великі неприємності*. Проаналізований мовний матеріал засвідчує, що особливістю розділових речень, ускладнених умовною семантикою, є предикат у формі імператива в першій частині, що робить їх більш категоричними й жорсткими, порівняно з умовними реченнями. Тому мовець використовує такі конструкції для вимоги або застереження, напр.: *«Говори, або смерть!»* [саме так висловився італійський соціолог, релігієзнавець і філософ Роберто Каталано в інтерв'ю для чергового випуску «СВОГО», обмірковуючи граничну потребу діалогу за умов сучасних глобальних викликів і соціальних змін] (Режим доступу: <https://www.facebook.com/events>).

Допустова семантика формується в тих складно-сурядних розділових реченнях, де названі протилежні явища, із якими зіставлено повідомлюване в другій частині [Шитик 2014: с. 274]. Засобами зв'язку в таких реченнях

є повторювані розділові сполучники *чи...чи, чи то...чи то*, а також транспоновані в розділові *хоч...хоч, що...що*, напр.: **Чи то** дощ надворі, **чи то** сніг іде, **а** працювати все одно доведеться (із усн мовл.); **Хоч** пнем по сові, **хоч** сову об пень, **а** все сові лихо (Нар. тв.); **Що** багач, **що** вовк — один толк (Нар. тв.).

К. Г. Городенська вважає речення зі сполучником *хоч ... хоч* сурядно-підрядними розділово-допустовими [Городенська 2007: с. 256], Р.О. Христіанінова відносить такі конструкції до підрядно-сурядних, зазначаючи, що це трикомпонентні складні речення, у яких дві рівноправні предикативні частини поєднані сурядним зв'язком, водночас ці дві предикативні частини відносно третьої предикативної частини виступають як єдине ціле й поєднуються з нею підрядним зв'язком, на основі якого виникають допустові відношення [Христіанінова 2012: с. 289], пор.: **Хоч** дощ надворі, **хоч** сніг іде, **але** працювати все одно доведеться. На нашу думку, такі конструкції, дійсно, варто кваліфікувати як багатоконпонентні речення, а отже, значення допусту в них — це функція протиставного або зіставного сполучника.

Зі сказаного випливає, що на базі розділових сурядних речень реалізується незначна кількість семантик, що не питомі їхнім структурним схемам. Це, імовірно, можна пояснити активністю диз'юнктивного логічного відношення, яке унеможливорює актуалізацію інших семантик, які передбачають взаємопов'язаність — експліцитну або, бодай, імпліцитну дискретних ситуацій дійсності.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993.

2. Городенська К. Граматичний словник української мови: Сполучники. Херсон : Видавництво ХДУ, 2007.
3. Колосова Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1980.
4. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Терноп. держ. пед інст. Тернопіль, 1993.
5. Русская грамматика: в 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. Москва : Наука, 1980. Т. 2 : Синтаксис. 709 с.
6. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972.
7. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Ін-т укр. мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012.
8. Шитик Л. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : [монографія]. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2014.

**СЛОВ'ЯНСЬКІ ПРОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ У ФОРМУВАННІ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ
НА ПІВДНІ В ХІХ-ХХІ ст.**

Поповський Анатолій

*доктор філологічних наук, професор,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
popovski@i.ua*

Як відомо, перші відомості про слов'янське письмо знаходимо в «Паннонських житіях» Кирила і Мефодія